

JUDAICA BULLETIN

Mededelingenblad van de Stichting Judaica Zwolle
Postbus 194, 8000 AD Zwolle
Verschijnt vier maal per jaar

Jaargang 6, Nummer 2 / Tewet 5753 - Januari 1993

+))
* Oplage 300 exemplaren - Abonnement f 12,- - Postgiro 259272 *
.))-

HET HUMANISME VAN ABEL HERZBERG¹

door Alex van Heusden

Op 17 september 1893 werd Abel Herzberg geboren. Op 19 mei 1989 stierf hij, 95 jaar oud. Zijn geestelijke nalatenschap beslaat enkele duizenden bladzijden proza en twee toneelstukken. Zijn oeuvre werd bekroond met verschillende literaire prijzen, waaronder de Constantijn Huygensprijs en de P.C. Hooftprijs (1974). Toen hem deze laatste werd toegekend, zei hij in een interview: 'Ik ben van beroep geen schrijver. Ik ben 55 jaar advocaat geweest. Dat zeg ik er altijd maar bij, omdat ik gemerkt heb, dat ik de mensen daarmee kan imponeren.'

Gelaat van het jodendom

Herzberg schreef meestal 'op bestelling'. Zijn bekendste werken zijn 'Amor fati' (zeven opstellen over Bergen-Belsen), de novelle 'Drie rode rozen', 'Om een lepel soep' (over zijn advocatenpraktijk) en 'Brieven aan mijn kleinzoon', dat een bestseller werd. Een schitterende uitgave is 'De man in de spiegel', een verzameling opstellen, geschreven in de periode 1940 - 1979. Deze bundel bevat onder andere tien essays over het jodendom, welke Herzberg schreef in de eerste oorlogsjaren en die ten dele zijn verschenen in 'De Joodsche Wachter', het orgaan van de Nederlandse Zionistenbond, en in 'Het Joodsche Weekblad'. Ondervraagd door Huub Oosterhuis voor 'De Tijd' (12 september 1986) geeft hij de volgende verantwoording: 'Ik wilde de joden in hun vernedering en bedreigdheid bewustmaken van hun eigen geschiedenis en godsdienstige cultuur. Ik heb geprobeerd constructieve ideeën te formuleren. Laten zien wat het jodendom zelf heeft te bieden. (...) Ik beschreef het erfgoed van doodgewone mensen. Iemand heeft tegen me gezegd:

'U hebt het gelaat van het jodendom getoond. Dat is misschien wel waar.'

In 'Brieven aan mijn kleinzoon' beschrijft Herzberg de geschiedenis van zijn familie. Zijn ouders waren Russisch-joodse immigranten, door pogroms van hun geboortegrond verdreven: 'Mijn ouders kwamen uit Rusland, mijn moeder tezamen met haar familie en mijn vader, ongeveer terzelfder tijd, in zijn eentje. Hier in Amsterdam hebben ze elkaar leren kennen en hier zijn ze getrouwd.'

Zelf vanaf zijn veertiende jaar niet meer orthodox levend, is Herzberg zich altijd de vraag blijven stellen naar de eigen aard en identiteit van de joodse godsdienst en cultuur, dikwijls in relatie tot het antisemitisme, dat hij eens omschreef als een epidemie die kan worden bedwongen, maar zonder dat het virus zijn kracht verliest: 'Dat kan ook niet anders, want wij hebben daartegen nog altijd geen middel gevonden. Dit geldt voor het antisemitisme, maar dit is - hoe belangrijk ook - niet meer dan één enkel aspect in de problematiek der wederkerige menselijke betrekkingen. Het geldt met name ook voor de tegenstelling tussen de rassen.'

1. Dit artikel bevat de tekst van de lezing die drs. A. van Heusden op 28 oktober 1992 hield voor het genootschap Nederland-Israël afdeling Zwolle in de Zwolse synagoge. Het verscheen eerder in het blad 'De Bazuin' onder de titel 'Jood uit overtuiging' (16 november 1990, p. 11-13).

Al jong kwam Abel Herzberg in aanraking met het zionisme. In 'Brieven aan mijn kleinzoon' doet hij beknopt verslag van een zionistencongres in Den Haag, dat hij op veertienjarige leeftijd bijwoonde: 'Mijn ouders zijn ernaar toe gegaan en hebben mij meegenomen. Daar zag ik op de Zwarte Weg voor het eerst van mijn leven een joodse vlag en ik wist, dat wij niet droomden. We moesten alleen veertig jaar wachten, veertig bittere jaren, en dat wisten we niet.'

Een eigen 'tehuis' waar joden niet langer als minderheid zouden hoeven leven, dat was voor Herzberg het enige antwoord op de eeuwenoude praktijk van de jodenvervolging. Van 1934 tot 1939 was hij voorzitter van de Nederlandse Zionistenbond. In die jaren had hij het vaste voornemen om tenslotte naar Palestina te emigreren, een voornemen dat door de nazi's wreed werd verstoord.

Waarom

Op 30 juni 1945 keerde Abel Herzberg terug in Amsterdam, na een verblijf van ongeveer twee jaar met zijn vrouw Thea in de kampen Barneveld, Westerbork en Bergen-Belsen. In de herfst van 1950, vijf jaar dus na zijn terugkeer, verscheen zijn '**Kroniek der jodenvervolging, 1940 - 1945**'. Toen ik dit boek las, enkele jaren terug, wekte het bij mij verbazing en bewondering, dat een werk van zo groot formaat tot stand kon komen zo kort na het drama waarover het handelt. Verbazing en bewondering temeer, omdat de auteur behoorde tot de vervolgd. Zijn betrokkenheid bij het gebeurde geeft aan deze 'kroniek' een persoonlijke dimensie, maar doet niets af aan haar objectiviteit. Herzberg beperkt zich niet tot een feitelijke weergave van de praktijk der vervolging. Door het hele boek blijft de vraag klinken naar het waarom. De pogingen om deze vraag te beantwoorden doen haar nergens verstommen. Herzberg schrijft: 'Van veel groter belang zijn de mensen die haar hebben ondergaan. Wij hebben getracht aandacht aan hen te besteden, het gevaar trotserend dat ons verhaal gekleurd worden zou. Het ging niet anders en het is ook beter zo. Als de kleuren niet al te schril zijn, is er al veel gewonnen. En als ze het wel zijn, dan leidt dit tot verbetering door anderen. Dit komt het begrip ten goede van het doorleefde, dat aan helderheid toeneemt naarmate men dieper graven zal.'

In zijn 'Kroniek der jodenvervolging' peilt Abel Herzberg de 'geestelijke achtergronden en drijfveren' van deze vervolging op ongekende schaal. Uitgangspunt van zijn analyse is de rassenleer van de nazi's: die was niet van bijkomstig, maar van centraal belang voor de door hen gevoerde politiek. Zij moest immers dienen om de aanspraak op absolute macht van het Duitse volk en de daaruit voortvloeiende

noodzaak van een oorlog op grote schaal ideologisch te funderen. Herzberg schrijft: 'De rassenleer (...) beriep zich op het bloed dat voor de mens bepalend wezen zou, zij schiftte dat in goed bloed en in slecht, maar zij deed dit uit willekeur, ten einde het Duitse volk, als de beweerde drager van het beste bloed, een soort onvervreemdbare titel te geven voor zijn aanspraak op de gróóste macht. Het is juist deze benevelde willekeur, de door haar bewerkte roes, die de rassenleer voor haar uitverkorenen onweerlegbaar maakte.'

Binnen dit concept van de rassenleer werd de jood als een voor allen gemeenschappelijke vijand aangewezen, hij alleen: niet alleen als vijand van het Duitse volk, maar ook als vijand van al die volken, die volgens het scenario van de 'Führer aller Germanen' onder het juk van Duitsland door moesten. Herzberg verbindt aan dit gegeven de volgende verklaring: 'Voor hem, Hitler, is de jood de enige, alle andere tegenstanders 'inspirende' demon, hij en hij alleen jaagt de mensen in de oorlog. Welke oorlog er niet wezen zou als hij er niet was. Hij is de eenheid van alle demonie, hij trekt aan alle touwtjes der geschiedenis, voor zover zij Duitsland niet gunstig gezind is. In hem is derhalve alle slechtheid samengebracht en van hem alleen gaat alle slechtheid uit.'

De jood als enige demon en daarom als universele vijand: Deze 'uitverkiezing' was allerminst toevallig en willekeurig, maar, aldus Herzberg, historisch bepaald en gegroeid uit de omstandigheden waarin Duitsland zich bevond.

Strijd tussen goden

De vraag is nu: welk historisch precedent lag aan de praktijk der jodenvervolging ten grondslag? Welke geestelijke strijd vormde de inzet van het program tot algehele uitroeiing van het Europese jodendom? Als volgt probeert Herzberg op deze vragen in te gaan: 'En toch heeft Hitler in één opzicht volkomen gelijk gehad: voorzover hij namelijk het nationaal-socialisme in onverzoenlijke tegenstelling plaatste tot het jodendom. Wel te verstaan, het jodendom als idee, als beginsel, niet in de zin van de joden als groep en nog veel minder als individuele personen. Het is onweerlegbaar juist, dat er tussen datgene wat Hitler geloofde en dat wat het jodendom de mensen geleerd en voorgeschreven heeft, geen vrede kan bestaan. Ja, misschien had Hitler ook wel daarin gelijk, dat de strijd tussen beide de meest principiële strijd vormt die door mensen kan worden gevoerd. Want het gaat daarbij om het uitgangspunt, om de aanvang.'

Dat wat het jodendom de mensen geleerd en voorgeschreven heeft, is dat wat Hitler het minst van alles kon gebruiken: de Tien Woorden van de berg Sinaï, de voorschriften van de Tora, de levensleer van

Israël, welke de mens remmen in zijn begeerten en zijn geweten vormen. Maar wat het geweten wil verhinderen, dát precies wordt van het Duitse volk verwacht: ongeremde veroveringsdrift, wil tot wreedheid, zonder welke de volgens de normen der natuur rechtmatige wereldheerschappij niet gerealiseerd kan worden.

Herzbergs visie is zo belangwekkend, omdat hij weigert de jodenvervolgning slechts te typeren als rassenstrijd. De vervolging is in wezen gevoerd met een 'psychische, of, zo men wil, godsdienstige exaltatie, en wel de meest primitieve die denkbaar is'. Het waren goden die met elkaar streden: de 'geestelijke en onzichtbare god van

Israël' en de 'god-natuur'; de god van de moraal en het geweten - 'gij zult niet' - en de god van de onbeteugelde drift en de wil tot overheersing - 'gij zult, gij moogt'. Daarom neemt Herzberg een eeuwigheidstrek waar in de strijd die Hitler voerde tegen het jodendom, een strijd die ten diepste gericht was tegen de 'joods-christelijke invloed van de bijbel', in het bijzonder tegen de morele aanspraken die deze in de westerse wereld heeft doen gelden.

Wie Abel Herzberg in zijn zienswijze wil volgen, kan niet anders dan concluderen, dat de barbaari door de nazi's bedreven, zich allerminst voordeed als een gril van de geschiedenis, maar de ontlading was van een diepgaande, morele crisis die kenmerkend is voor de westerse cultuur. De vraag is nog altijd: hoe kunnen we deze crisis, die zich telkens in wisselende gedaante aan ons voordoet, overwinnen?

Die vraag blijft, ja dient zich zelfs met groter hevigheid aan naarmate het drama dat Abel Herzberg beschreef, verder achter ons ligt. Als we die vraag vasthouden in ons geheugen danken we dat mede aan hem.

)))))))))))))

64444444444444444444444444444444@
5 JODENDOM EN CULTUUR *

```
64444444444444444444444444444444@
5  ABONNEMENTEN *
5  JUDAICA-BULLETIN *
F)))))))))))))))))))))))))) -
```

Het Jodendom heeft grote invloed uitgeoefend op de Westerse cultuur. Aanvankelijk via het christendom, maar sinds de vorige eeuw vooral ook via sociale en maatschappelijke bewegingen, waarin Joden een belangrijke rol speelden. Ook de bijdragen van individuele Joden aan de ontwikkeling van de Westerse wetenschap en techniek is enorm geweest.

Over dit onderwerp is het afgelopen jaar bij onze stichting een boek verschenen onder de titel: 'De invloed van het Jodendom op de Westeuropese cultuur'. Er zijn bijdragen in opgenomen van mr. R.A. Levisson (historisch overzicht), prof. dr. S. Leijdesdorff (sociale en maatschappelijke bewegingen), dr. W.H. Zuidema (christendom), dr. R.D.N. van Riessen (filosofie: Levinas), prof. dr. H. Bianchi (recht) en prof. dr. R.G. Fuks-Mansfeld (de rol van de joodse vrouw).

Het boek is verkrijgbaar door f 25,- over te maken op girorekening 259272 t.n.v. penn. Stichting Judaica Zwolle, Zwartsluis o.v.v. 'boek Invloed Jodendom'. U krijgt het boek dan zonder verdere kosten thuis gezonden.

Wie niet deelneemt aan onze cursussen, maar toch geïnformeerd wil worden over activiteiten in Zwolle en omgeving op het gebied van het jodendom, kan zich abonneren op het Judaica-Bulletin door f 12,- over te maken op postgiro 259272 t.n.v. penn. Stichting Judaica Zwolle, Zwartsluis.

64444444444444444444444444444444@
5 COLLEGES U.v.A. *
F)))))))))))))))))))))))))))))) -

Aan de Universiteit van Amsterdam worden in het voorjaar van 1993 colleges gehouden over 'Politieke stromingen en partijen in het Europese jodendom na 1975'. De docent is mevr. prof. dr. R.G. Fuks-Mansfeld. De colleges gaan uit van de Stichting Bijzondere Leerstoel Joodse Studiën en vinden plaats op woensdagen van 15.00-17.00 uur in het Historisch Seminarium, Spuistraat 134. Het eerste college wordt gehouden op 6 januari, het laatste op 17 maart 1993. Kosten voor niet-studenten: f 250,- (inclusief tentamen: f 350,-). Voor meer informatie kan men bellen met: Daniël Bouw, Joods Historisch Museum, tel. 020-6269945.

ma 11/01 Hebreuws II (gevorderdencursus),
avond 9

di 12/01 Hebreuws IV (bijhoudcursus-Snijders),
middag 7

Vrij Leerhuis 'Zonder Tora', avond 8

wo 13/01 Vrij Leerhuis Achttiengebied, avond 7

do 14/01 Hebreuws III (bijhoudcursus-Boer-
tjens), avond 5

* Werkgroep Kerk en Israël Herv./
Geref./Luth. Kerk Zwolle: Evaluatiea-
vond waarop ieder zich kan uitspreken
over de avonden. Tijd: 19.30 uur. Plaats:
Oosterkerk, Koewegje, Zwolle.

* Genootschap Nederland-Israël Om-
men: 'Een duizend sterrenhotel in de
Negev - Met Israëli's in jeeps door de
woestijn'. Inleider: drs. K.E. de Haan te
Oosterbeek.

ma 18/01 Cursus Hooglied, avond 2
do 21/01 Hebreeuws I (beginnerscursus), avond
10
* **Genootschap Nederland-Israël afde-
ling Zwolle.** Mevr. drs. Judith Belin-
fante, directeur van het Joods-Historisch
Museum te Amsterdam, over: 'Spaanse
ervaringen, over Joden, Christenen en
Moslims'. Plaats: Zwolse synagoge. Tijd:
19.30 uur. Toegang: gratis.
* **Genootschap Nederland-Israël Hoo-
geveen.** Dr. W.H. Zuidema over: 'Israël,
een aanstoot en een uitdaging'. Voor
plaats en tijd: 05280-62056.

ma 25/01	Hebreeuws II (gevorderdencursus), avond 10
di 26/01	Hebreeuws IV (bijhoudcursus-Snijders), middag 8 Vrij Leerhuis 'Zonder Tora', avond 9
wo 27/01	Vrij Leerhuis Achttiengebed, avond 8
do 28/01	Hebreeuws III (bijhoudcursus-Boer- tjens), avond 6
za 30/01	sjabbat Bo (Ex. 10:1-13:16)

ma 08/02	Hebreeuws II (gevorderdencursus), avond 11
di 09/02	Hebreeuws IV (bijhoudcursus-Snijders), middag 9 Vrij Leerhuis 'Zonder Tora', avond 10
wo 10/02	Vrij Leerhuis Achttiengebed, avond 9
do 11/02	Hebreeuws III (bijhoudcursus-Boertjens), avond 7

ma 15/02 Hebreeuws II (gevorderdencursus), avond 12
do 18/02 Hebreeuws I (beginnerscursus), avond 12
* Werkgroep Kerk en Israël Herv./Geref./Luth. Kerk Zwolle: 'Heiliging van de tafel'. Inleider: dr. W.H. Zuidema. Tijd: 19.30 uur. Plaats: Oosterkerk, Koewegje, Zwolle.

ma	22/02	Cursus Hooglied, avond 4
di	23/02	Hebreeuws IV (bijhoudcursus-Snijders), middag 10 Vrij Leerhuis 'Zonder Tora', reserveavond 1
wo	24/02	Vrij Leerhuis Achttiengebed, avond 10
do	25/02	Hebreeuws III (bijhoudcursus-Boertjens), avond 8
za	27/02	sjabbat Teroemah (Ex. 25:1-27:19)

Giften aan de Stichting Judaica Zwolle zijn aftrekbaar voor de inkomstenbelasting. Wij houden ons aanbevolen: giro 259272, t.n.v. Stichting Judaica Zwolle, De Zwanebloem 35, Zwartsluis.

BIBLIOTHEEK-NIEUWS

Zoals u wellicht gemerkt heeft, is sinds kort de bibliotheek in de synagoge voor gebruikers toegankelijk. Hoewel de collectie nog niet erg groot is, is er toch voor iedereen wel wat van zijn gading te vinden. Zo kunt u er onder meer materiaal vinden op het gebied van joodse geschiedenis en religie. Verder vindt u er bijvoorbeeld romans. Het spreekt vanzelf dat alles betrekking heeft op het Jodendom in ruime zin.

Voor wie?

De bibliotheek kan gebruikt worden door alle cursisten, die in de synagoge een cursus volgen. Zij kunnen voor de aanvang van de lessen en in de pauze boeken lenen. De bibliotheek kan daarnaast gebruikt worden door andere ingeschrevenen van de Stichting Judaica, zoals abonnees op het bulletin, donateurs of zij die zich speciaal hebben ingeschreven om van de bibliotheek gebruik te kunnen maken. Ook zij kunnen op de cursusavonden van 19.00-19.30 uur of van 21.30-21.45 uur terecht. De huishoudelijke coördinator van de cursus kan u de toegang tot de collectie verschaffen. De uitleen vindt plaats op basis van vertrouwen en wel op de volgende manier.

Hoe werkt het?

1. Intekenlijst

In het cursuslokaal ligt op de tafel bij de kast van de boeken een intekenlijst. Als iemand een boek wil lenen, moet hij op deze lijst zijn naam, adres en telefoonnummer invullen. Het is de bedoeling dat u hiervoor de open ruimte achter een nummer gebruikt. Dit specifieke nummer is dan uw **lezersnummer** geworden.

2. Boeken en catalogi

Als gebruiker heeft u drie catalogi tot uw beschikking. Er kan alfabetisch gezocht worden op auteursnaam, titel en onderwerp. Dit wijst zich vanzelf, wanneer u in de kaartenbak kijkt. De bak is te vinden op de tafel bij de boekenkast. Nadat u met of zonder catalogi (u kunt ook rechtstreeks in de kast zoeken) uw

boek heeft gevonden, moet u dit registreren.

3. Registratie

Voorin ieder boek vindt u twee boekkaarten. Op beide kaarten vult u uw lezersnummer in met daarachter de datum van uitleen. De ene kaart gaat terug in het boek, de andere deponeert u in het daarvoor bestemde bakje op de tafel bij de boekenkast.

De uitleentermijn is vier weken.

U kunt maximaal drie boeken tegelijk lenen.

Voor informatie en suggesties kunt u contact opnemen met de bibliothecaresse. Ook als u boeken op het gebied van het Jodendom van de hand wilt doen en er een goede bestemming voor zoekt, houden we ons aan bevelen.

Trudy Kwakkel (bibliothecaresse),
tel. 05202-24021.

Dinsdagavond 15 december j.l. beëindigden we in de bovenzaal van de synagoge de korte cursus over de filosofie van Emanuel Levinas onder leiding van de docent mevr. dr. R.D.N. van Riessen. Een week later verscheen onderstaand artikel in het dagblad TROUW van 21 december 1992. Het laat nog eens de aktualiteit zien van het onderwerp waarmee we vier avonden op inspirerende wijze zijn bezig geweest.

Judaïcus Poorthuis: God is alleen te vinden in gelaat van 'de ander'

De Frans-joodse filosoof Emmanuel Levinas (*1905, Litouwen) verwerpt het idee van de 'incarnatie', dat het Woord van God in Jezus de messias vlees en mens zou zijn geworden. Dat gaat dwars in tegen de gangbare christelijke overtuiging, die deze menswording zeer centraal steelt en er in het kerstfeest een hoogtijdag van maakt. Staat hier geloof lijnrecht tegenover geloof, punt uit? Nee, zegt dr. Marcel Poorthuis, Levinas stelt harde, maar redelijke vragen, die christenen veel te denken kunnen geven.

Marcel Poorthuis (37) is studietoelager van de Katholieke Raad voor Israël – een rooms-katholieke theoloog, meer in het bijzonder een *judaïcus*, met een grote belangstelling voor filosofie. Alsof iemand daar al niet genoeg aan heeft deed Poorthuis ook nog even het conservatorium.

Hij zegt: „Ideaal gezien is theologie er eigenlijk niet om geld mee te verdienen.” Met alle respect voor zijn studiegenoten die in het pastoraat of de catechese terechtkwamen, zag hij daar toch niet zijn toekomst. De muziek is er op den duur overigens bij ingeschoten. Vorige week promoveerde Marcel Poorthuis in Utrecht *cum laude* op zijn studie *Het gelaat van de Messias* – vertaling van, commentaar en achtergronden bij messiaanse Talmoodlezingen van Emmanuel Levinas.

Leraar

Toen Poorthuis aan zijn studie theologie begon, had hij niks speciaals met judaïca of jodendom. Maar hij merkte dat je christelijke theologie

heel goed uit de boeken kunt leren, maar dat een leraar onmisbaar is om in het jodendom thuis te raken. Dat er in de persoon van prof. Yehuda Aschkenasy zo'n leraar op zijn weg kwam is bepalend geweest voor Poorthuis' verdere gang door de theologie.

Emmanuel Levinas is geen theoloog en hij wil dat ook niet zijn, maar er is waarschijnlijk nu geen filosoof die zo indringend het grensgebied heeft verkend als hij. Als ik filosoof over het menselijk bestaan dan stuit ik als bij verrassing op religieuze termen als profetie, plaatsvervangende en zelfverloochening, zegt hij.

Voor een gehoor van Frans-joodse intellectuelen verzorgde Levinas jarenlang een lezing over de Talmood, de oude joodse bijbelcommentaren.

Als geen ander verkende Levinas het grensgebied met de theologie

Poorthuis heeft op zijn beurt een aantal van deze lezingen uit de jaren zestig onder de loep genomen; hij commentarieert ze, zet er andere stemmen en tegenstemmen tegenaan, rabbijnse en filosofische commentaren in twee aparte kolommetjes onder de tekst van Levinas.

Het is een voor westerse, wetenschappelijke ogen ongebruikelijk procédé. Wij willen weten welke opvatting de juiste is of de meer

door Pieter van der Ven

waarschijnlijke; de schrijver moet mij daar uitsluitend over geven. Het is de traditie van de Grieken, van Rome – denk aan de netverschenen catechismus. Maar het is niet de traditie van 'Jeruzalem'. Daar blijven de verschillende stemmen geldig en hoorbaar; ik hoef er niet eentje te kiezen, ik krijg er ook niet eentje voorgeschreven, maar ik leer van de meerstemmigheid die mijn eigen stem vormt. Poorthuis heeft zich deze joodse manier kennelijk eigen gemaakt. Er wordt uitgelegd, toegelicht; een conclusie als een verlossend woord zoek je bij Poorthuis vergeefs.

Appel

Kernwoord in het omvangrijke werk van Levinas is: de ander. Levinas ziet het appel van de ander als de zin van het bestaan. In de ethiek gaat het om mijn onbeperkte verantwoordelijkheid jegens de ander en jegens de hele wereld. Dat is, jammer genoeg voor mij, een ongelijke en een asymmetrische, om niet te zeggen eenzijdige aangelegenheid. Ik ben verantwoordelijk voor de ander; ik heb geen enkele claim om de ander voor te houden dat hij verantwoordelijk zou zijn voor mij. „Mijn brood is een materiële kwestie, maar het brood dat de ander ontbeert is mijn hoogste spiritualiteit,” zegt Levinas.

Bestaan-voor-de-andere is bij hem verbonden met termen als offer en martelaarschap; het is 'om niet'. Zelfs het idee dat je er later voor beloond zal worden (hemel) is voor Levinas een vorm van bederf, van

corruptie en perversie, als dat het motief van het handelen zou zijn. Want dan heb ik uiteindelijk toch alleen *mijn* voordeel, *mijn* heil op het oog.

Tora

De Tora en haar geboden zijn volgens Levinas de weerslag van deze radicale verantwoordelijkheid van de mens voor de ander. „Meer houden van de Tora dan van God,” kun je zeggen. Levinas wantrouwt ten diepste de sentimentele intimiteit van de mens met zijn God, want dat sluit de ander buiten, die de dupe wordt van mijn geestelijke vervoe- ring.

Genade, vergeving – kernwoorden in de christelijke theologie –: Levinas kan niet in een God geloven die *mij* vergeeft wat ik een ander heb aangedaan, noch in een messias die

Levinas kan niet in God geloven die vergeeft wat ik ander aandoe

mijn zonden wegneemt. Een god of een messias die mij van mijn verantwoordelijkheid verlost? Nee, dan liever atheïsme en geen messias. Alles wat de naaste uitsluit, schendt mijn verantwoordelijkheid en is een vorm van geweld jegens de naaste. Anders gezegd: de enige manier om de Allerhoogste te naderen is naar de naaste gaan.

Kweekt Levinas met zijn loodzware ethiek al weer de volgende generatie cliëntjes van zich 'hulpeloos en schuldig' voelende christenen? Marcel Poorthuis, die al heel wat groepen en leerhuizen heeft geleid, komt daar zulke vragen wel tegen. Mensen die zich net hebben bevrijd van alle eisen en schuldgevoelens van kerk en geloof en die zich nu eens opgewekt in het jodendom willen verdiepen. Zij lezen bij Levinas dat ze moeten leven alsof het heil van de naaste van hen en hen alleen afhangt en alsof de hele we-

reld op hun schouders alleen drukt. De gerichtheid op de ander is wel iets anders dan het loodzware schuldgevoel; want daarin sta je toch zelf weer in het middelpunt en de ander wordt er niet wijzer van, zegt Poorthuis dan.

Messias

Geen messias die het zaakje van je overneemt of die het in wezen al eens en voorgoed heeft gedaan; geen God, geen sentiment, geen sacrament of kribje om me bij af te zonderen, want Gods aangezicht is verborgen, Hij is alleen te vinden in het gelaat van de ander en je krijgt er niets voor terug, geen loon, geen dankbaarheid, geen gelijke munt. Anders gezegd: niet wachten op de messias of geloven dat hij er is, maar zelf 'messias' zijn.

Heeft Levinas gelijk of schetst hij een karikatuur van het christendom? Poorthuis doet daar geen stellige uitspraken over. Hij vindt dat Levinas over vergeving, verantwoordelijkheid, messianisme, genade, incarnatie pertinente vragen stelt die alleen een antwoord kunnen vinden in een concrete vernieuwing van het christendom.

Poorthuis' boek is ervoor gemaakt om in leerhuizen met deze kwesties te gaan werken; er is zelfs een leeswijzer en een boeiende vragenlijst toegevoegd om zo mee aan de slag te gaan. Maar dan wel voor de gevorderden, want Levinas noch Poorthuis maken het de lezer gemakkelijk. De teksten zijn compact, geladen als vonkjes; ze vormen geen vloeiend, logisch betoog, het zijn flarden waar je voortdurend links en rechts aan kan blijven haken.

„Het is niet alleen technisch moeilijk,” zegt Poorthuis. „Er staat ook veel op het spel.” Zijn boek is daarom meer iets voor groepen, dan voor één alleen, vindt hij.

Ezel

Als een ezel die verhongert tussen twee hooischelven, omdat hij maar niet kan kiezen: zo beschrijft Poorthuis zijn eigen positie tussen het joodse en het westerse denken en tussen zijn beide promotoren, Aschkenazy en de filosoof A. Peper-

Dr. Marcel Poorthuis: „Levinas stelt harde, maar redelijke vragen.”

zak. Dat verhongeren lijkt overigens wel mee te vallen. De zeergeleerde ezel heeft zich uit beide ruiven volop bediend, om royaal te delen met de os die er niet bij kan.

Het gelaat van de Messias, door dr. Marcel Poorthuis, is een uitgave van de Folkertsma Stichting voor Talmudica in Hilversum en is verschenen bij het Boekencentrum, Zoetermeer; 328 pag. f 39,50.